

Jydepotter under gulve i gamle stuehuse

Af Knud Jensen.

Undertiden findes der jydepotter under gulvet i gamle stuehuse. Karrene kommer frem, når gulvet bliver fornyet eller huset ombygges. Der er nu gjort så mange fund, at man ikke kan forklare dem som en tilfældighed. Da jeg i 1960 indberettede mit første fund af denne art til Nationalmuseet, blev jeg overrasket ved at erfare, at det var det eneste, museet kendte.

Siden da har jeg registreret yderligere 4 fund, alle fra det sydvestlige Jylland — fra Vester Horne og Skast herred.

Trods ret omfattende undersøgelser har jeg ikke kunnet konstatere flere fund af helt samme slags, hvorimod skikken synes at have haft nogen udbredelse med hensyn til nedsættelse af potter under logulve af ler.

Jeg har — som det vil fremgå af det efterfølgende — fundet adskillige beretninger om nedgravning af andre ting under gulve, i enkelte tilfælde også i stuehuse, og af disse beretninger synes det at fremgå, at skikken med nedsættelser under gulv har haft en betydelig udbredelse. Det skulle da

være mærkeligt, om nedlægninger af kar i stuehuse ikke har været anvendt i betydelig større omfang end nu kendt, og det er jo netop sandsynligt, at denne afhandling vil føre med sig, at andre, hidtil upåagtede fund af denne art, bliver draget frem i lyset.

De fem fund beskrives i det følgende hver for sig.

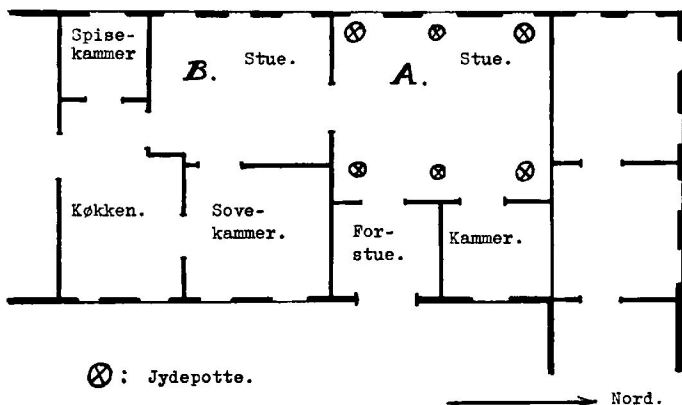

Fig. 1. Grundplan over Anders Sørensens stuehus, Janderup.

Fund 1. I sommeren 1957 foretog man ombygning af stuehuset i en gård tilhørende gårdmand *Anders Sørensen* i Janderup by, Vester Horne herred — matrikel nr. 21 af Janderup.

Under nedbrydning af stuehuset fandt man under bræddegulvet i et trefags, 4x5 meter stort rum seks jdepotter, der var anbragt med een i hvert hjørne og een midtpå i hver langside. (Se fig. 1, stue A).

Gulvet bestod af brede fyrretræsbrædder uden not og fjer, lagt direkte oven på et lag fint sand, der lå fast ind under brædderne.

Potterne stod med bunden opad nede i dette sand-

lag, således at de var næsten skjult af sandet. Der var to små og fire store potter, alle tilsyneladende af den almindelige vardeegnstype fra forrige århundrede, med lodret anbragte ører og sekskantede tæer.

De var ret simpelt udførte, men een af dem var dog lavet med større omhu — med fine små tapper

Fig. 2. Tre af jydepotterne fra Anders Sørensen's gård, Janderup.

på ørerne og bugtninger under randen (se fig. 2 til venstre). I potterne var der rester af mad, der viste sig som en tynd skorpe på indersiden. De var alle sodsværtede på bunden. To af dem havde haft huller, der var tætnet med tin.¹⁾ De store potter havde en højde af ca. 28 cm og de små en højde af ca. 17 cm.

I en af de store potter lå et stykke træ, på hvilket der med blyant var skrevet: *1854 d. 29. juli*, og nedenunder: *CB og FP*.

Det menes, at *FP* er identisk med Frands Pedersen, der var altmuligmand (murer) i Janderup i midten af forrige århundrede. Hvem *CB* var, er endnu ikke oplyst, men der er stadig folk i Janderup med efternavnet Bennedsen.

Anders Sørensen siger, at der tidligere blev dan-

set i stuen, hvor potterne fandtes, under gilder og familiefester.

Gården ligger i den del af det gamle Janderup, der kaldes »æ Medtby« (Midtbyen).

I følge de ældre folketællingslister har gården siden 1787 haft følgende ejere:

1787: Morten Nielsen og Anne Marie Christensdatter.

1801: de samme.

1834: Jakob Mortensen og Pernille Pedersdatter.

1845: de samme.

1855: enke Petronelle Pedersdatter. Ældste søn på gården er Morten Jakobsen (27 år).

1870: Morten Jakobsen, enkemand.

1880: Morten Jakobsen og Ane Marie Jessen.

Det ser altså ud til, at potterne er nedlagt, mens Petronelle Pedersdatter ejede gården, og denne blev bestyret af hendes ældste søn, Morten. Han var en oplyst og vågen mand, og det siges, at selv om det var hans nabo, kammerråd Vandborg, der på den tid var sognerådsformand af navn, så var det Morten Jakobsen, der var det af gavn.

De ovennævnte oplysninger i forbindelse med fundet er meddelt mig af Anders Sørensen.

Under optagningen blev to af potterne knust og bortkastet, een er i min besiddelse, to + træstykket er erhvervet af Nationalmuseets 3' afdeling og endelig har Anders Sørensen selv beholdt een.

Fund 2. I 1925 eller 26 blev der foretaget nogle reparationer i stuehuset i en gård tilhørende gårdmand *Christian Berg Nielsen*, Janderup by, Vester Horne herred — matrikel nr. 13 A af Janderup.

Herunder blev gulvet i den sydøstlige stue udskiftet. Denne stue er et 4,5 x 4,5 meter stort rum.

Det gamle gulv bestod af brede fyrretræsbrædder uden not og fjer, lagt direkte oven på et lag fint sand, der lå fast ind under brædderne. Under optagningen af brædderne så man, at der midt i gulvet — nede i sandlaget stod en jydepotte. Hen over dens åbning lå der et bræddestykke, der var så stort, at det næsten dækkede pottens åbning. Potten var tom. Den var altså anbragt med munden opad, og den stod iøvrigt så højt at træstykket over dens åbning flugtede sandlagets overflade, altså faktisk i berøring med gulvbræddernes underside.

Potten var, så vidt meddelelsen husker, velbevaret og hel. Han siger, at den var meget lig den fra Sønder Sig (se fig. 7). Der fandtes kun denne ene potte.

Christian Berg Nielsen erklærede, at han ganske tydelig husker fundet. Hans første tanke, da han så potten, var, at der nok var penge i den. Han husker ikke mere, hvad der er blevet af potten og træstykket. Han mener, at det blev kastet bort, da man for nogle år siden foretog oprydning på loftet.

Det er oplyst, at der under gilder blev danset i den stue, hvor potten blev fundet.

Stuehuset menes opført i 1849. Gården ejedes dengang af Knud Christian Hansen, der var født på gården 1811. Hans kone var Christine Hansdatter, født i Orten 1817. På gården opholdt sig 1850 snedker Christen Hansen Taarning. Det kan være ham, der har nedlagt potten for Knud Christian Hansen.

Den 79-årige tidligere bygmester Chr. Peder Christensen, kaldet Kræn Baun, i Janderup gjorde mig opmærksom på dette fund. De nærmere omstændigheder er meddelt mig af Chr. Berg Nielsen i 1961.

Fund 3. I 1956 blev der foretaget nogle ændrin-

ger ved ruminddelingen i stuehuset til Hyllerslev Storgård, tilhørende gårdmand *Regner Bøgh Ulriksen* i Hyllerslev by, Janderup sogn, Vester Horne herred, matrikel nr. 8 A af Hyllerslev.

De på fig. 3 med B og C betegnede stuer blev delvis lagt sammen til een stor stue, og der blev lagt nyt gulv i stue B. Det gamle gulv bestod af brede

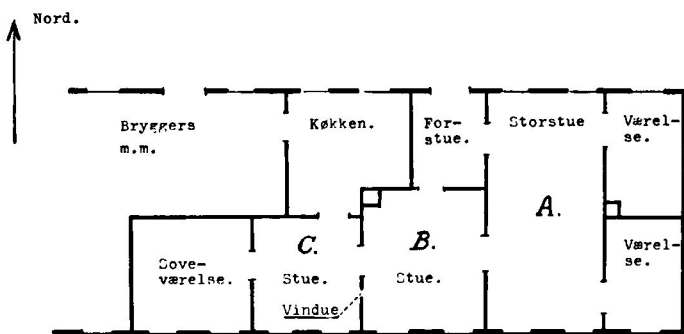

Fig. 3. Grundplan over Hyllerslev Storgårds stuehus.

brædder uden not og fjer — lagt direkte oven på et lag fint sand, der lå fast ind under brædderne. Gulvarealet i stue B er 4 x 4 meter.

Under opbrydningen af dette gulv fandt man i sandet under brædderne skårene af 2 jydepotter (se fig. 4 og 5).

Regner Ulriksen, der selv deltog i arbejdet, har erklæret, at skårene lå sådan, at det var ganske tydeligt, at potterne havde stået med bunden nedad, altså rigtig vendte. Endvidere, at det var tydeligt, at de havde været anbragt så højt oppe i sandlaget, at deres mundingsrande næsten havde været i berøring med gulvbræddernes underside. Denne erklæring fra gårdejerens side er uden tvivl rigtig, og jeg mener, at hans erklæring underbygges af følgende:

I stue A (fig. 3) lå endnu gamle tyndslidte gulvbrædder, og disse fjedrede, når man gik på dem. Ulriksen oplyste, at de gamle brædder i stue B var lige så slidte, og at de fjedrede på samme måde, og det er sikkert det, der i tidens løb har knækket jydepotterne — skårenes brudflader var ikke af ny dato, og mundingsrandene på den ene af dem (flak-

Fig. 4. Den store potte fra Hyllerslev Storgård.

ningen) var noget afslidte, hvilket meget vel kan skyldes de stærkt fjedrende gulvbrædders ustandselige gniden mod dem.

Ulriksen mente, at den ene potte lå omtrent midt i stuen, men hvilken af dem, det var, ved han ikke, og hvor den anden potte lå, husker han ikke mere.

Begge pottes var kraftigt sodsværtede uden på bunden, og det kunne ses af hele deres tilstand, at det var kar, der havde været brugt.

Jydepotterne er i dette tilfælde af to forskellige typer. Den ene er en suppegryde af vardeegnstype med sekskantede tæer og små tapper ved ørerne,

der er anbragt lodrette (se fig. 4). I bunden af denne potte er der de almindelige indgnedne ornamenter. Den har haft en højde af 27 cm, og munden en diameter af 28 cm, målt øverst på den skrånende mundingsrand.

Det andet kar er en pande eller kageform, en såkaldt »flakning«. Den har en højde af 10,5 cm (incl. tærne) og munden har en diameter af 29,5 cm. Den har sekskantede tær.

Begge kar er godt udførte, men især flakningen er dog særpræget og fremstillet med særlig omhu og dygtighed. Den har oprindeligt haft to ører, men det ene er brækket af, allerede mens flakningen var i brug, hvilket ses af de sodsværtede brudflader. Det bevarede øre er smukt udført med snoet ornament. Det mest interessante ved dette stykke er dog vel nok de ornamenter, der er indgnedet på indersiden. Deres udseende fremgår bedst af fig. 5. Læg mærke til korset for oven og de to små »kviste«.

Det forekommer mig, at forbilledet til ornamenterne er at finde i 1700'tallets glasserede keramik, dog med et anstrøg af noget andet, mere primitivt.

Det er afgjort et udsøgt stykke, lavet af en dygtig pottékone og sikkert bestemt for mere velhavende folk — netop for folk som dem fra Hyllerslev Storgård.

På væggen i stue B var anbragt kakler. De er af en type, der blev fremstillet i 1850'erne.²⁾

Fundet kom til mit kendskab i eftersommeren 1961, da jeg besøgte Regner Ulriksen. Skårene af begge kar beror hos mig. Flakningen har været indsendt til Nationalmuseets 3' afdeling til nærmere undersøgelse. Museumsinspektør Niels Amstrup har udtalt, at flakningen er et udsøgt stykke; man er på

museet af den opfattelse, at motiverne er hentet andetsteds fra, men man kan ikke udtale sig om forbilledet. Videre erklæres det, at flakningen er vanskelig at aldersbestemme. Man formoder, at den er

Fig. 5. Flakningen fra Hyllerslev Storgård.

fra 1800-årene, nærmest fra omkring midten af århundredet.

Endvidere har museumsdirektør Helge Søgaard, »Den gamle By« i Århus, udtalt sig om flakningen. Han erklærer også, at det er vanskeligt at udtale sig om stykkets alder. Han siger, at den muligvis er fra Tiden omkring 1800. Han mener videre, at flakningens dekorationer vistnok er selvstændige i den betydning, at de kun gennem mellemed har forbindelse med anden keramisk oramentik.

I følge de ældre folketællingslister har gården siden 1787 haft følgende ejere:

1787: Christoffer Frandsen og Ane Catrine Jesdatter (hendes andet ægteskab) samt hendes datter af første ægteskab, Marens Jensdatter.

1801: Anders Hansen Friis (f. 25/3 1748, d. 20/9 1824) gift anden gang, selvejerbonde, og Maren Jensdatter samt hendes moder, Ane Catrine Jesdatter, 56 år gl. Endvidere 4 børn: Jens Just Severin Andersen, 13 år, Hans Andersen, 10 år, Karen, 8 år, Anne 5 år.

1840: Hans Andersen Friis, f. 21/4 1791 i Janderup sogn, d. 25/2 1866) og Ane Kirstine Hansdatter, 50 år, samt plejedatteren Andrea Kathrine Hansen, 13 år. Endvidere bor hans moder, Maren Jensdatter, 72 år, på gården som aftægtskone.

1850: Hans Andersen Friis, 58 år, og Ane Kirstine Hansdatter, 60 år — f. i Varde landsogn, samt plejedatteren, Andrea Kathrine Hansen, 23 år, f. i Janderup sogn. Hans moder, der nu benævnes Maren Friis, og er 84 år gammel (født i Janderup sogn), bor stadig på gården som aftægtskone.

1860: Ulrik Adolf Bech Jensen, 36 år, f. i Lydum, og Andrea Hansen, 32 år, f. i Janderup sogn, samt deres 3 børn: Ane Kjerstine, 6 år, Hans Friis, 4 år, Jens Jakobsen, 1 år. Endvidere hendes plejeforældre: Hans Andersen Friis og Ane Kirstine Hansdatter, der er aftægtsfolk på gården.

1870: De samme, men da er aftægtsfolkene borte.

1880: Ulrik Adolf Bech Jensen og Andrea Katrine Hansen samt børnene: Hans Friis Ulriksen (23 år) og Jens Jakobsen Ulriksen (21 år).

Det er vanskeligt at sige, hvem af disse gårdmænd eller deres koner, der har ladet de omhandlede kar nedsætte, men det er vel mest sandsynligt, at det er en af Friis'erne.

Den nuværende ejer er et oldenbarn af Ulrik Adolf Bech Jensen.

Ulriksen kunne ikke oplyse, hvornår stuehuset er opført. Selv vil jeg mene, at det ikke kan være bygget ret meget senere end ca. 1800. Dette kunne vel passe med en empiredør, der sidder i forstuen, men da kaklerne i stue B er af 1850-type, kan man vel nok med nogen rimelighed antage, at det gamle gulv der, er lagt omtrent på samme tid, som kaklerne er opsat.

Ulriksen har endvidere oplyst, at stue B nærmest blev benyttet som spindestue — ikke som egentlig opholdsstue. Som sådan anvendtes mest stue C. Der blev ikke danset i stue B. Når der var gilder dansede man i storstuen, stue A. Der har tidligere stået en bilæggerovn i stue B.

Fund 4. I stuehuset til gårdmand *Niels Fischer Nielsens* gård i Sønder Sig, Lunde sogn, Vester Horne herred, matrikel nr. 2 af Sønder Sig, fandtes i 1959 under opbrydning af et gammel bræddegulv tre jydepotter. Den største er bevaret. Den er 39 cm høj, og munden har en vidde af 35 cm. Det er en suppegryde af typisk vardeegnstype fra forrige århundrede, med vandrette ører og »glåsning«, indgnedne ornament, indvendig i bunden og på mundingsranden (se fig. 7 og 8).

Potten stod med bunden nedad og omtrent midt i rummet (jfr. fund 2). Den blev taget op af lærer H. K. Kristensen, Lunde, der afleverede den til Varde museum, til hvis fundprotokol han har afgivet beretning og skitse over forholdene vedr. fundet, der er indført under nr. 6406:

»I går, d. 6/7 1959, var gårdejer Niels Fischer Nielsen, Søndersig, Lunde sogn, i færd med at tage

et bræddegulv op i en stue, hvor gulvet skulle fornyes. Gulvlederne var lagt fagvis, lodret under bjælkerne, og lå nede i den grå sandmuld, som viste sig under gulvbrædderne. Midt mellem to ledere og midt mellem to døre viste sig et hul. Det var en

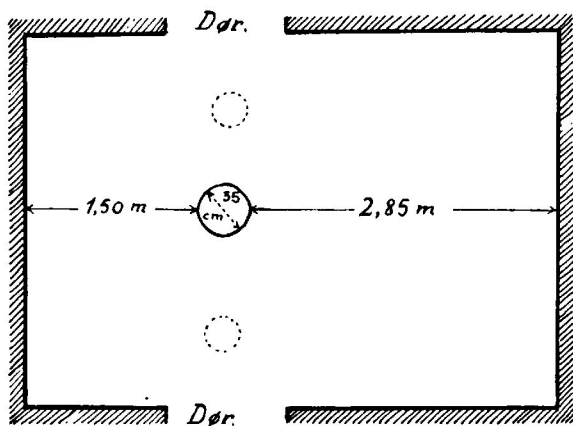

Fig. 6. Plan over stuen i Sønder Sig.

tom gryde (= jydepotte), bortset fra fejeskarn og lidt sandmuld, som var drysset ned i den. Dens mundingskrave stod i nøjagtig niveau med sandmuldens overflade. Fischer ringede efter lærer H. K. Kristensen, Lunde, der straks kom til stede, indmålte stedet og tog potten op.

Gården har matrikel nr. 2 Sønder sig. Fischer mente Stuehuset var bygget 1797. Det havde nemlig tidligere haft flere fag, længere mod øst, hvor der i sin tid var aftægtslejlighed. For adskillige år siden var denne del nedbrudt, og stenene (hjemmebrændte) var atter anvendt, nemlig i laden mod nord. Blandt disse sten findes tre med inskription. På den ene står: HANS JEP JENSEN - MARREN

NIELSDATTER. På den anden: GUD BEWAR
 WOR HUUS FRA ILDE BRAAND OG TYWE
 HAAND. På den tredie: AAR 1797 BLEV DENNE
 T(eller F)ÆGEL SALS (IC?) H AN RE(TTE?)T.
 Jeg mener dog, at den nuværende del af stuehuset
 er yngre, snarest fra tiden hen imod 1850. Bygnin-

Fig. 7. Potten fra Sønder Sig.

gen er opført af hjemmebrændte sten og selvom gesimsen er sat på senere, er både husets bredde og højde for rigelig til at kunne passe til tiden 1797. Dog tør jeg ikke afgørende benægte muligheden.

Ps: 16-17 cm under sandmulden kom et allag, hvori der var gravet et rundt hul, hvori gryden var nedsat. Selve undergrunden var magert ler.«

Endvidere meddeler H. K. Kristensen, at nogle dage senere fandtes endnu 2 potter, de var anbragt, som tegningen viser, på hver side af den store. De var meget mindre og dårligt brændte, kun bundene var nogenlunde hele. Hver især var forneden og ved siderne omgivet af træstykker, der vel oprindeligt nærmest har dannet en lille kasse, men nu var

skøre og næsten formuldede, sidestykkerne lå tildels i brokker ned over og imellem skårene, og alt var dækket med sandmuld. Formodentlig har kassen oprindelig nået gulvbrædderne, da disse potters

Fig. 8. Glåsningen i potten fra Sønder Sig.

bund stod meget højere end det store kars. Skårene er ikke opbevaret.

På indersiden af denne potte, fandtes der med ret skarp afgrænsning opad, en hvidlig aflejring!

1787 beboes gården af Hans Jepsen. Det er ham, der bygger det nye stuehus 1797 — »denne Tægel Sals« — måske det første i sognet helt af grundmur. Hans kone, Maren Nielsdatter, er født på gården. Senere overtager sønnen Chr. Hansen den. Han har den 1855. Det må være ham eller faderen, der har nedsat jydepotterne.

Fund 5. Snedkermester Niels Thomsen, Esbjerg, har været så venlig at gøre mig opmærksom på følgende fund fra Esbjerg:

For et års tid siden blev der indlagt fjernvarme i huset Kronprinsensgade 43, Esbjerg, et énfamiliehus i én etage, der er sammenbygget med huset, Kronprinsensgade 41. Under dette arbejde fandt en blikkenslager under gulvet en jydepotte. Den stod i hulrummet mellem gulvbrædderne og jordoverfladen. Hulrummet var så stort, at finderen kunne kravle derind.

Potten, der stod med munden opad — altså rigtig vendt —, er en gryde af Vardeegnstype. Den er 25 cm høj og har en diameter af 30 cm over munden. Den har haft to lodrette ører, men den ene var brækket af, da potten blev fundet. Den har tre tæer og »glåsning« i bunden. Det er tydeligt, at den har været brugt til sit oprindelige formål, inden den blev nedsat. Gryden opbevares på Esbjerg museum under nr. 78/61.

Huset, hvor fundet blev gjort, er opført 1891. Både det og nabohuset er bygget af murer Hans Hansen, hvis søn, tømrer H. P. Hansen, bebor nr. 43. Hans Hansen stammede fra Sjælborg, Hostrup sogn.

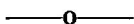
Tømrer H. P. Hansen har iøvrigt oplyst, at der fra kælderens under køkkenet i huset nr. 43 var et hul ind under gulvet med adgang til det sted, hvor potten blev fundet. Denne oplysning indebærer den mulighed, at potten godt kan være sat ind i hulrummet, efter at huset er bygget. Dette er naturligvis ikke sikkert, men tømrer Hansen mente ikke, at hans fader kunne finde på »noget sådant toseri«.

Man kan derfor næppe udelukke den mulighed, at potten i dette tilfælde kan være anbragt på fundstedet under børns leg eller af andre årsager, der

intet har med de her beskrevne hensigter at gøre. I den forbindelse bør der gøres opmærksom på, at det indtil slutningen af 1920'erne ikke var ualmindeligt, at børnene i Vestjylland fik de gamle jydepotter at lege med.

Forholdene ved dette fund er altså ret usikre. Fundet er fra en meget sen periode, og der kan ikke være tale om en nedsættelse med bevidst akustisk hensigt, da det store hulrum under gulvet må have skabt mer end nok af klang i gulvet. Man kunne så fristes til at forestille sig en reminicens af skikken, men herimod taler husejerens oplysning om den lette adgang til hulrummet fra kælderens.

Alligevel kan det vel siges at være påfaldende, at jydepotten netop er fundet på dette sted!

Og så melder spørgsmålet sig, hvad hensigten med nedsættelsen af disse kar har været, for det giver fundforholdene os jo ikke tydeligt svar på. De fleste nutidsmennesker vil nok sige, at det må have været en mærkelig skik, sådan at anbringe kar under gulvet, hvor de ikke kunne ses, og næppe kunne være til nogen nytte. Og rent umiddelbart er det da også vanskeligt, at se nogen fornuftig grund til, at det er sket. Vi må forsøge at finde frem til hensigten gennem studiet af lignende fund, folkeminder og traditioner på stedet.

Lad os først tage traditionerne på Vardeegnen. Jeg har udspurgt en del mennesker i Janderup sogn, dels mundtlig og dels pr. spørgeskema. Der er blandt de adspurgte kun een, den 61-årige gårdmand Thorvald Hansen i Janderup, der kendte noget til nedgravning af ting under gulv. Han mener, at han som dreng har hørt de gamle fortælle, at potterne blev nedsat under gulvet for at give mere

klang i dette, når der blev danset i stuen og tærsket i loen. Altså en praktisk foranstaltning uden spor af magi!

Lad os så se på, hvad folkeminderne har at berette om nedgravningerne!

Fra Ewald Tang Kristensens publikationer har jeg hentet følgende beretninger:

»Det har været skik her, at når et logulv skulle lægges om, så skulle der sættes en *gryde* med flintesten midt under det, for at det kunne klingre, når der sloges med slaglerne (plejlen). Andre har brugt hestepander, som blev taget i rakkerkulen.«³⁾

Meddelt af dyrlæge P. Jensen, Kværndrup, Fyn.

»De gravede hestehoveder ned både i deres lo og deres *dagligstue*, for at det skulle være klingert. Min mor havde et i hendes stue, og hos en mand i Rødhus (Hune sogn, Vendsyssel) var det ligeså.«⁴⁾

Meddelt af husmand Lars Kr. Madsen, Rønneliden, Hune sogn.

Og her tre eksempler fra »Skattegraveren«:

»Her har det været almindeligt at lægge hestehoveder, horsepander, under leret i et logulv, helst et i hvert hjørne; meningen dermed var at gøre gulvet klingert. Min broder har været med til at brække et logulv op, hvor der i det ene hjørne blev fundet en halv *jerngryde* med rundingen opad.«⁵⁾

Meddelt af Karen Toxværd, Sildestrup, Falster. Muligvis fra hendes barndomshjem i Højet, Væggerløse sogn, Falster.

»Husmand Christian Rasmussen, Gislev Sølt (Fyn), har fortalt mig, at når man i gamle dage lagde et nyt logulv, så hørte det sig til at lægge et hestehoved derunder eller i mangel deraf en gammel *jerngryde* fyldt med flintestene, for så blev gulvet klingert.«⁶⁾

Meddelt af dyrlæge P. Jensen, Kværndrup (Fyn).

»1855 eller 56, da vi hjemme i Jelling var ved at lægge et nyt logulv, husker jeg tydeligt, at folkene tog hovedskal- len og nogle flere ben af et gammelt helmis, der var styrtet og lå omme bag vor lade. Disse ben blev lagte ned i

gulvet, og folkene foregav, at det var, for at gulvet skulle komme til at synge.«⁷⁾

Meddelt af Kr. Ravn, Borup.

Fra Jens Kamps »Danske Folkeminder« har jeg hentet følgende eksempel:

»Fra gammel tid har det været skik i *Vestjylland*, når et nyt lergulv lagdes i tærskeloen, at lægge en hestepande under gulvet. Somme siger, at det gøres, *for at troldefolk ikke skulle tage korn af loen*, men andre vil have, at det ikke har noget hermed at gøre. Grunden skal efter deres mening være den, at det så er lettere at tærske på loen, idet det »gjalder« bedre, d. e. giver stærkere gjenlyd, når der tærskes« (med plejl).⁸⁾

Fra Lolland-Falsters hist. samfunds årbog 1930, pag. 131 f kan jeg bringe nedennævnte beretning:

»I en gammel ladebygning i Holeby, i den Chr. Pedersen tilhørende gård, som har stået på samme plads siden tiden for sognets udskiftning i 1790'erne, er i sommeren 1928 fremkommet et ret ejendommeligt lille fund, der turde vidne om fortidens skikke og overtro. Et gammelt lergulv i ladebygningen, der er gården østre længe, blev opbrudt og fjernet fra tærskeloen og dennes fra gammel tid tilbyggede lokvist for at give højere rum til indstilling af tærskværk, og under dette arbejde fandtes i det påfyldte lerlag i en dybde af ca. 6 tommer 5 velbevarede kohoveder med tandrække og pande (underkæbe manglede), og tillige fandtes en *jerngryde*, der var ca. 8 tommer i tværmål og dybde. Denne jerngryde var uden ører eller greb. Overkanten var udadbøjet og grydens sider indsnævret, så den var mest rumlig nede ved bunden, der var buet og havde 3 korte ben. Gryden, der manglede et stykke i overkanten, lå *med bunden opad* og var sænket lidt dybere under lerlaget end kohovederne. . . .«

Meddelt af Jens Wolsing. Holeby ligger syd for Nakskov.

Feilbergs »Ordbog over Jydske Almuesmål« (Bd. 1, pag. 603) meddeler følgende om emnet:

Hestepander »lagdes i ældre tider alm. under leret i lo-gulvet, og det forklares nu således, at gulvet blev derved mere klingert, når man tærskede. Sommesteder kan findes en jerngryde med hullet nedad, lagt i stedet.«'

Fra tidsskriftet »Folkeminder« har jeg hentet følgende beretning fra Vestfyn:⁹⁾

»I anledning af en artikel i »Folkeminder« om nedgravede hestehoveder under logulvet, kan jeg meddele, at man her på egnen (Haarslev sogn, Nordvestfyn), ifølge min afdøde svigerfader, Peder Hansen Rasks udsagn, ofte brugte at grave en stor *gryde* ned under logulvet. Den blev lagt med bunden i vejret, så der fremkom et hulrum, hvilket bevirkede, at det lød klingert, når man tærskede med plejl.« — Meddelt af Julie Rask, Egelund, Nymark st.

Fra »Sprog og Kultur« har jeg denne beretning, der er optegnet af H. P. Hansen, Herning:¹⁰⁾

»I Herning museum gennem en *jerngryde* med glasskår i, den blev fundet i en gård i Hoven ved Tarm, da man brækkede et *stuegulv* op. I Vognbjerg ved Skjern fandt man midt i gulvet, ca. $\frac{1}{2}$ alen nede en rund *grube* med *fire tomme jydepotter*, der stod ret op; men da man i 1891 lagde et logulv i Borris præstegård, gravede man en *jerngryde* ned med bunden op, og derover blev lagt gulv af blåler. I 1890'erne blev der også sat en *jerngryde* ned med bunden op i Skovbjerg ved Herning, fordi logulvet »wa så dø«. Peder Øvig var engang med til at brække et logulv op i Skarrild, og da fandt man en *lergryde* med bunden op.«

Der nævnes desværre intet om, hvorvidt de fire jydepotter fra Vognbjerg var anbragt i et stuehus, og Herning museum kan nu ikke give yderligere oplysninger om dette!

Fra Dansk Folkemindesamling på det kgl. Bibliotek har jeg fået denne beretning, der den 29/11 1922 er optegnet af Andreas Lorenzen i Damholm, Sydslesvig:

»De gode folk i Bøl (Angel) havde et godt middel for at sikre sig et godt udbytte af den i laden siddende høst og at holde sig alle slags skarnsfolk fra huset. For at være sikre på dette, nedgravede de *en tom gryde* i midten af tærskeloen, og for hver gang logulvet blev nylagt, blev der nedgravet en gryde. Ved ophugning af de gamle logulve, har de enkelte steder fundet de gamle gryder. Andre vil

vide, at gryden blev nedgravet, for at det skulle give en bedre klang i loen under tærskningen.*

Fra det tyske folkloristiske månedsskrift »Am Ur-Quell« har jeg følgende beretninger:

»Hvad jeg kender til om byggeofre i Slesvig Holsten, løber sammen i disse betragtninger: I husets undergrund, *lerkar* — ofte i flere rækker — henstillet med munden nedad.* (Jfr. fund 1 fra Janderup).

Meddelt af J. Mestorf,¹¹⁾ Kiel, der intet oplyser om, hvorvidt disse betragtninger særlig gælder Slesvig eller Holsten eller bestemte egne af disse to områder!

»I to gamle huse i Lehe ved Lunden (Nordditmarsken, lige syd for Ejderen) fandt man under logulvet to hestehoveder og to små, for oven og neden tillukkede (?) *lerkar*. Også her kender den jævne mand ikke mere det oprindelige formål, nemlig et byggeoffer, men siger: Man har gjort det, for at det kunne klingre bedre under tærskningen.*

Meddelt af H. Volksmann.¹¹⁾ Bemærkningen om »Byggeoffer« står for hans egen regning.

R. Mejborg giver i sit værk, »Nordiske Bøndergårde, Slesvig« (1892), pag. 18, følgende oplysning om bøndergårdene på Femern:

»Under lergulvet er Tordenkiler og desuden et Hestehoved, som skal bringe Lykke; thi det er en gammel visdom, at »Perdkop in Deel gift Glück in Hus.*

Under mine undersøgelser af dette emne har jeg rettet henvendelse til »Norsk Folkemuseum«, Oslo, og til »Folkliivsarkivet« i Lund, Skåne.

Fra »Norsk Folkemuseum« har man svaret, at *lerkar*, nedgravede under gulv, er ukendte i Norge.

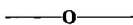
»Folkliivsarkivet« i Lund har ingen beretninger om nedgravede *lerkar* under gulv, men derimod har man fra Skåne adskillige meddelelser om nedgravede hestekranier i logulve af stampet ler. (Bemærk, i Skåne har man logulve af ler, ligesom i

Danmark, mens man i det øvrige Sverige, Norge og Finland kun kender tærsegeulve af træplanker!).

I øvrigt kendes skikken med nedlæggelse af ting under gulvet fra Irland. Derfra kan gives følgende beretninger, der må siges at have en del lighed med de danske:

»Det var en skik mellem gamle folk at begrave hovedet eller pandeskallen af en hest under gulvet i deres huse, når de byggede dem. Det sædvanlige sted, at begrave dem, var under flisen (den flade sten) *foran ildstedet* (arnen), men de blev også begravet andre steder inde i huset. *En gammel potte* af stor størrelse blev ligeledes sommetider begravet. Også nogle kobbermønter blev undertiden anbragt i hestekraniet, når de begravede det. Jeg ved ikke af, at der var overtro bag begravelsen af kraniet i gulvet. Der kan have været det i begyndelsen, men hele mit liv hørte jeg gamle folk sige, at det blev anbragt dér med den hensigt at give en fin, munter ekko i huset, når folk talte eller gik rundt inde i huset. Men først og fremmest lagde de hestekranier ned i gulvet, for at deres dans kunne lyde bedre.«¹²⁾

»Jeg har ofte hørt, at når et hus blev bygget, så blev et hestehoved lagt under gulvet for at give huset et ekko. *En potte* blev sommetider også lagt under arnestenen. Der er en mand i dette distrikt, som lagde en potte under arnestenen. Han ville afholde dans i huset.«¹²⁾

Som det ses, kommer et nyt objekt nu ind i billedet, nemlig nedgravede *hestekranier*, der findes både i *lo* og i *stuehus*. Det er klart, at der er en vis forbindelse mellem potterne og kranierne! Det fremgår af beretningerne, at meddelerne i det store og hele angiver samme hensigt med nedlæggelserne af hestekranierne og potterne (gryderne), nemlig *et praktisk* (akustisk) *formål* — »klang i gulvet under tærskning med plejl«. Det ses endvidere, at der kun er meget få meddelelser om nedgravning af ting under gulvet i stuehuse, men hvor

det forekommer, siges årsagen også at være den, at man ønskede, »at det skulle være klingert«!

Den svenske forsker Albert Sandklef fra Varberg har behandlet spørgsmålet i en afhandling »Singing flails« (Syngende plejle), hvori han bl. a. har medtaget flere af de ovennævnte folkloristiske beretninger samt undersøgt, hvilke lydforstærkende virkninger tærskning med plejl har på logulv, der er lagt af planker.

Han kommer til det resultat, at nedlæggelserne af såvel hestekranier som potter (der tilsyneladende er secundære for ham) har haft *en praktisk hensigt*, nemlig det akustiske, og han mener at kunne forsvare dette ud fra den forudsætning, at de fleste meddelelser hentyder til dette formål, mens kun en ringe del hentyder til en magisk hensigt.¹³⁾

Brita Egardt fra Lund svarer på dette i en artikel »Problem kring hästkallar«. Hun erklærer, at Sandklefs konklusion er meget tiltalende, men at den har den brist, at den tilsyneladende er søgt — at han har forenklet problemet ved at forenkle materialet. Hun fremdrager derefter oplysninger om fund af lignende art, der afgjort tyder på en magisk hensigt — på offernedlæggelse!¹⁴⁾

Selv mener jeg også, at sagen ikke er så enkel, som Sandklef giver udtryk for, omend jeg vil give ham ret i, at *man skal være forsigtig med at konstruere en »ældre« mening (hensigt) end den, meddelerne med deres udsagn giver, bare fordi dette vil passe bedre med et eller andet doktrinært system!*

Jeg vil derfor i det følgende give eksempler på andre nedsættelser, der på en eller anden måde har lighed med vort emne, og hvor hensigten efter alt at dømme var magisk. Jeg skønner, at det kan have

interesse og være af betydning at få disse eksempler med — ikke mindst fordi disse beretninger dermed for første gang er publicerede i sammenhæng.

Først nogle eksempler af folkløristisk art:

Af Evald Tang Kristensens optegnelser:

»De graver en hugorm ned i *en sort potte* under nødsdøren, for at kreaturerne ikke skal kaste kalvene. Det kan hjælpe, når de så går ind og ud over den. Men den skal levende i potten og løbe sig ihjel i den. A ved et sted i Otting (Salling, Jylland), hvor det blev gjort, det var det sidste a var der, køerne var så slemme til at kaste kalvene der. Men a ved ikke, om det hjalp. Nogle hænger en rævebælg op derinde.« Fra Tise i Salling, Jylland.¹⁵⁾

»Nede i Tyland brugte de, når de byggede et nyt hus, for at forebygge uheld, at få fat i en hugorm og komme den i en *gryde* og så komme tre håndfulde af hver slags fødevarer af, hvad der var i gården ned ved ham, og så blev der lagt et stenlåg over den. *Den gryde skulle så graves ned i huset*. De kunne høre den synge dernede i jorden 10 år efter. A har hørt det af en gammel kone, der var i Føvulum hospital.« (Fovlum ved Tjele. Hospital = fattiggård). Meddelt af Ane Marie Kristensdatter i Ørum ved Viborg. Ørum er kun ca. 3 kilometer fra Fovlum.¹⁶⁾

Når dette i tiden forud for 1891 er meddelt Evald Tang Kristensen af Ane Marie Kristensdatter, der har det fra en gammel Kone, så må beretningen være ret gammel — sandsynligvis fra 1700'tallet. Interessant er oplysningen om nedlæggelsen af de tre håndfulde mad! Desværre nævnes der intet om, hvorvidt det var i stuehuset, at potten skulle nedgraves.

Og så fra Jens Kamps optegnelser:

»Når køerne i en Gård kaste Kalve, bruges som Middel derimod at nedgrave en levende Hugorm i *en ny Potte* eller Flaske under Stalddøren.« Fra Vestjylland.

»Mislykkes Brændevinen den ene Gang efter den anden, skal man nedgrave en levende Hugorm i *en ny sort Potte* under »Grukjedlen«, hvor Brændingen foregår; *da kunne Hekse og onde Mennesker ikke ødelægge Brændevinen*.«

Fra Vestjylland, men efter sagnet skal dette råd være givet af en omstrejfende norsk »klog« Kvinde.¹⁷⁾

Museumsinspektør Jørgen Slettebo, Sønderborg museum, har været så elskværdig at meddele mig følgende: Under museets nr. VII-5648 findes en trebenet sort jydepotte med to lodretstillede ører og »glåsede« ornamenten (krydskruseduller) hele vejen rundt på »skulderen« udvendig. Den er ca. 18 cm høj. Slettebo erklærede, at den ligner den i »Jydepotter og Løb« side 36 afbillede jydepotte (Vardeegnsarbejde). Denne potte er i 1946 fundet under brolægningen i hestestalden (ca. 60 cm nede) i den gårdmand Johannes Fogt i Sebbelev, Ketting sogn, Als, tilhørende gård, da gulvet i nævnte hestestald blev sænket. Raben har noteret, at der fandtes hensmuldrede rester af et trælåg ved potten (vel over denne). Jfr. mit fund fra Janderup. Endvidere er noteret, at gårdmanden havde erklæret, at der lå noget, der lignede hud og hår i potten.

Dette fund er uden tvivl et afværgeoffer, henlagt for at nedkæmpe sygdom mellem dyrene.

Af museumsdirektør H. P. Hansens optegnelser:

»Den gård i Helstrup i Snebjerg, som amtsrådsmedlem Okkels Birk nu har, ejedes i sidste halvdel af forrige århundrede af Dynes Helstrup. I hans tid mistede de mange svin, og så kom Dynes til sidst i tanker om, at disse måtte være forheksede, hvorfor han sendte sin broder over til Anders Ulfkjær (klog mand). Først var Anders rundt ved alle markskel, thi han havde mistanke om, at skellene muligvis ikke var i orden. I øvrigt gav han bestemte ordrer, der skulle følges, så skulle det nok hjælpe.

De skulle først have fat på en hugorm, der skulle puttes i *en ubrugt rød lerpotte* og graves ned forved døren til svinestien.«¹⁸⁾

På en gård i Nr. Felding havde de sygdom blandt dyrene. »Så måtte min husbond over efter Anders Ulfkjær. Om aftenen gik de to mænd i den dybeste tavshed ude på kirkegården og samlede mos . . . Mosset, de havde samlet,

blev stillet op i loftsvinduerne i dybe tallerkener, og så skulle man have fat på en levende hugorm, i hvilken anledning der blev sendt bud til min fader, der færdedes meget på heden. En dag kom han så med en levende hugorm i en flaske. Så blev dyret lagt ned i *en lerpotte*, sammen med *tre håndfulde bygg*, der blev lagt et trælåg over, og så blev potten gravet ned under stenbroen forved stald-døren, og stenbroen lagt igen.¹⁹⁾

Bemærk ligheden med Evald Tang Kristensens beretning fra »Tyland«!

Det ses straks, at hugormen her spiller en afgørende rolle — vel nok *den primære!* Men der er tale om nedsættelse af potter under gulv; derfor har jeg medtaget disse eksempler, hvor hensigten afgjort er magisk!

Jeg kunne i den forbindelse have lyst til at medtage en beretning, som er meddelt mig af en tysk paskontrolmand, der har forrettet tjeneste ved Padborg. Han fortalte mig, at man for nogle år siden nedbrød en gammel gård i landsbyen Benkel, Kreis Verden, Niedersachsen. Denne gård — en rigtig saksergård — havde som sædvanlig i disse gårde en stor port i gavlen. På portens midterstolpe, den såkaldte »Døssel« var indridset *en slange* og dette mærke: **Y**. Da man brød lergulvet under denne stolpe op, fandt man et *lerkar*, der var nedgravet netop under stolpen med slangetegnet!

Endvidere kan gøres opmærksom på, at de danske arkæologer på Bahrain i nogle hustomter har fundet mange *lerkar med skeletter af slanger*, nedgravet under gulvet! Disse hustomter er fra tiden før grækerne begyndte at påvirke kulturen på Bahrain.

Og her er et par eksempler mere fra H. P. Hansens optegnelser:

»Forved altrene i de midtjyske kirker (vel også andre

steder) findes jævnlig skår af potter i jorden. Jeg har set sådanne i Snebjerg kirke i 1920 og fra Timring kirke i 1919, og ved restaureringen af Gjellerup kirke for få år siden, blev der, efter hvad en murer senere fortalte mig, fundet *flere potter*. Der er ingen tvivl om, at disse potter har været sat hen med et eller andet i overtroisk øjemed; men en sådan handling er naturligvis foretaget i så dyb stilhed, at der intet er derom i overleveringen. Jeg har i hvert fald kun kunnet optegne følgende bidrag: Gamle Kjæn Spandet i Timring fortalte, at der, vistnok i 1860'erne, blev sat »noget« hen i en *fydepotte* forved alteret i Timring kirke, for at præsten skulle messe derover tre gange. Anledningen var, at et ægtepar i Lille Ris dårligt kunne forliges. Siden skulle forholdet mellem de to være blevet bedre — mente man.«²⁰⁾

Museumsdirektør Helge Søgård, Århus, har gjort mig opmærksom på følgende fund, der er omtalt således i »Den gamle By«s årbog:

»I 1950 modtog »Den gamle By« gennem Forhistorisk Musum et lerkar, der var fundet på Sdr. Omme kirkegård. Det er en *fydepotte* af den form, der er karakteristisk for Varde-egnens arbejder, og dens bestemmelse styrkes af den omhyggelige indvendige »glåsning«. Gryden, som denne form må kaldes, har haft ben, men de mangler nu alle. Om dens alder er det ikke muligt at skønne noget bestemt Det er hverken alderen eller typen, der giver gryden interesse, men fundforholdene. Den er opgravet syd for Sdr. Omme kirke i Nørvang herred, ca. 1,50 m under jordoverfladen, hvor den stod i omvendt stilling, og graverens spade knuste karret«²¹⁾

Idet han fremdrager nogle folkloristiske meddelelser om nedmaning, stiller Helge Søgård til sidst det spørgsmål, om karret er sat ned, for at forhindre en jordfæstet i at gå igen!

H. K. Kristensen udtaler dog, at han mener, at forholdet snarest er et andet, idet han gør opmærksom på, at det var en almindelig skik, når en uforløst kvinde blev begravet, at medgive hende saks, tråd og vand. Man troede, barnet kunne blive født

i graven. Fik kvinden ikke disse ting med, ville hun gå igen. På Varde museum findes således en stærkt forrustet saks, der for nogle år siden blev gravet op på Hostrup kirkegård. Vandet blev ofte medgivet i en flaske, en krukke kunne selvfølgelig også bruges. Muligvis må krukken fra Sønder Omme kirkegård da tydes som en sådan vandbeholder. Den kan være væltet, om ikke før, så ved kistens sammensynkning. — Et antagelig tilsvarende fund har museumsinspektør Jørgen Slettebo været så venlig at meddele mig.

Det drejer sig om Sønderborg museums nr. VII-5953, en sort *jydepotte* med tre, stærkt afslidte tæer. Af type omtrent som Vardeegnens, mundingsranden ret ødelagt. På »skulderen« udvendig hele vejen rundt »glåsedede« ornamenten, ovaler, der næsten rører hinanden. Potten er 14 cm. høj. Den blev i 1948 fundet på kirkegården i Hørup på Als. Da graveren gravede en ny grav, stødte han på resterne af en gammel kiste. Oven på denne stod potten. Hvor vidt den stod med bunden i vejret eller omvendt, vides ikke.

Den efterfølgende beretning stammer også fra Als, og det fundne opbevares på museet i Sønderborg:

»Ved ombygningen af et gammelt hus hos købmand Bork i Stevning i 1941 fandt man, to spadestik under det gamle *stuegulv*, et lille kar (en stjertpotte) fra omkring midten af 18' århundrede. I dette stod en mindre krukke, der indeholdt en slakkeliggende masse, indviklet i et stykke lærred. Massen bestod af metal, mest jern, trevler, tilsyneladende af hør, lidt uld og dyrehår. Det drejer sig åbenbart om et husoffer, nedsat under stuegulvet, et afværgeoffer for at beskytte huset mod ulykke eller ildsvåde. Man har vel på den måde bundet husets sygdom eller ild, ligesom man har hensat brand eller onde i træer eller sten.«²²)

Til denne beretning har Jørgen Slettebo været så

venlig at føje følgende oplysninger: Potterne er nærmest miniaturopotter, stjertpotten er således kun 7 cm. høj og krukken inde i denne kun 6 cm høj. Sidstnævnte har nærmest struktur som rhinsk stentøj og minder noget om de salvekrukker, der kendes fra sen middelalder og fremefter.

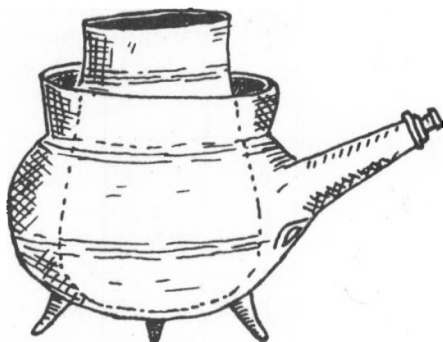

Fig. 9. Potterne fra Stevning på Als.

Disse kar stod så langt nede, at de ikke kan være nedsat af akustiske hensyn. J. Raben må have ret i, at det drejer sig om et husoffer, et afværgeoffer.

Og her er en beretning fra Ditmarsken:

»Finn Murer fra Feddringen i Ditmarsken fortalte følgende: Jeg ville sidste vinter genopbygge mit forfaldne ildsted, og fandt da under ildstedet en hel *potte* med åbningen opad, som åbenbart var begravet der. I potten fandt jeg intet andet end mursnavs. Potten synes at være af Tellingstedt-fabrikat.«²³⁾

Meddelt af H. Volksmann, der intet nævner om, hvor dybt nede under gulvets niveau potten stod.

Fra Irland:

»Det synes at have været en almindelig skik her at begrave hestekranier i gulvene og væggene i huse og kirker for at skabe ekko. Jeg har hørt, at et stort antal hestehoveder er begravet under gulvet i Kilamoat kirke med denne

hensigt. Man antager også, at det giver lykke, når man gør sådan.«¹²⁾

I sin fornævnte artikel, »Problem kring hästskallar«, fremdrager Brita Egardt eksempler på nedlæggelse og indmuring af hestekranier og andre dyrs kranier, horn og knogler, hvor hensigten utvivlsomt har været *magisk*, nemlig for at give lykke til folk og fæ, beskyttelse mod ildebrand og beskyttelse mod de underjordiske. Det nedgravede findes i disse eksempler både i stuehus og i stald og lo, og der findes beretninger fra Sverige (Västmanland, Östergötland, Västergötland, Västerbotten, Småland og Skåne) og fra Finland, men der er ingen eksempler på nedgravning af potter.

Jeg har yderligere rettet henvendelse til »The Folklore Society« i England. Redaktøren af tidskriftet »Folklore«, frk. Christina Hole, har været så imødekommende at meddele mig følgende:

»Der findes adskillige eksempler på henlæggelse i gamle engelske huse af hesteknogler og -kranier, tørrede rotter, klæder eller sko, undertiden okseknogler og naturligvis »hekseflasker«, men nedgravning af almindelige husholdningskar (potter) synes at være yderst sjælden.

De ovennævnte ting findes som regel i murene, i skorstenskappen, under eller bag ildstedet eller i loftet. At de er anbragt der som beskyttelsesmidler mod hekse, feer, dæmoner (vætter) o.s.v. synes temmelig sikkert. I nogle tilfælde kan en svag erindring om byggeoffer også sættes i forbindelse med tingene.

»Lydpotter« blev sommetider lagt under korstolene i middelalderlige kirker i England, men hidtil har jeg ikke truffet på oplysninger om nedgravning af potter i huse med akustisk hensigt.

Den eneste beretning om en »potte-begravelse« i et hus har jeg modtaget fra frk. Porter, bestyrer af »Cambridge and County Folk Musum« (England), der skriver: »For omkring 18 måneder siden, da et hus fra det 17' århundrede i Histon blev bygget om, blev en saltglasseret *ler-*

potte fra perioden (17' årh.) fundet bag kaminen, muret inde i bagmuren.« Frk. Porter har ved andre lejligheder givet mig meddelelser om hestehoveder eller -knogler, der var begravede i Cambridgeshire-huse.»

Og Christina Hole fortsætter med at nævne en artikel i »Folklore«, Vol. 66, marts 1955 »Witch Bottles and Magical Jugs« af Ralph Merrifield, der beretter om stentøjs krukker, indført fra Rhinlandet i det 16' og 17' århundrede. Disse krukker, der var kendt under navnene »Greybeards« eller »Bellarmines«, er i adskillige tilfælde fundet i London og de østlige egne af England (grevskabet Kent m.m.), begravede *under gulve eller dørtærksler* i huse, sommetider med munden opad, sommetider med bunden opad. At hensigten med disse nedsættelser var beskyttelse mod ondt, især hekseri, synes efter Christina Holes mening klart at fremgå af den omstændighed, at de fleste af krukkerne indeholdt negle og hår af mennesker, knappenåle, tøj-hjerter o.s.v.

Frk. Hole slutter med at sige, at hun ikke kan udtale sig om, hvorvidt skikken med nedlæggelse af disse krukker er beslægtet med de nedgravede kar og krukker, der er fundet under gulve i *Nederlandene og Tyskland* (oftest, men ikke altid tomme), og hun tilføjer, at det vilde, skæggede ansigt på »the bellarmines« må have gjort disse krukker særligt egnede for nedgravning i en magisk hensigt.

Skikken med nedgravning af kar (potter) under gulv synes således ikke at have været almindelig i England. Interessant finder jeg beretningen om »lydpotter« i de engelske kirker. Sådanne kendes som nævnt også fra danske kirker, og fra Irland haves beretning om hestekranier under gulv i kirkerne. Man bør imidlertid ikke udrede nogen isoleret skandinavisk - engelsk - irsk kulturfællesskab direkte af disse fund, idet skikken med at anbringe såvel potter som hestekranier forskellige steder i kirkerne synes at have haft nogen udbredelse også i Mellemeuropa.

Læg mærke til, at potten fra Histon i Cambridgeshire var anbragt bag kaminen (ildstedet)! Jfr. be-

retningerne om lignende fund fra Himmerland (jernalder), Store Valby (vikingetid), Ditmarsken og Irland. I den forbindelse kan jeg oplyse, at man i Frankrig siger, at huset beskyttes ved, at et hestekranium indmures i arnestedet.¹⁴⁾

Endelig bør man notere sig, at det af Christina Holes meddelelser fremgår, at man også i England har anbragt hestekranier i stuehusene.

Yderligere har Christina Hole på min forespørgsel meddelt følgende:

»Gamle engelske logulve var sommetider af planker, meget omhyggeligt sammenføjede, for at der ikke skulle være nogen revner eller sprækker, gennem hvilke kornet kunne forsvinde. Asketræ blev ofte brugt til dette formål, fordi det er sejt og bliver meget jævnt, når det er høvlet.

I nogle loer var gulvet af hårdt ler eller af stampet jord, blandet med okseblod.

Hestekranier og potter er undertiden fundet under sådanne logulve, men så vidt det har kunnet fastslås, synes disse at have været anbragt i beskyttende, magisk hensigt. Jeg har aldrig hørt, at de skulle være anbragt dér for at forbedre lyden under tærskning. En person, som jeg spurgte ud om dette emne, sagde, at lyden fra plejlen bestemt var så kraftig, at der ikke var nogen grund til at forstærke den.«

Det ser således ud til, at forestillingen om, at potter og hestekranier blev nedlagt i logulve for at skabe klang i gulvet, er ukendt i England.

Fra den ældre jernalders bopladser i Danmark har navnlig Gudmund Hatt fremdraget mange eksempler på lerkar nedsat under ildsteder og under gulv,²⁴⁾ derimod har han ikke fundet nedgravede hestehoveder.²⁵⁾ Også andre arkæologer har fundet nedgravede lerkar under gulvet i jernalderhuse.

H. P. Hansen formoder, at nedgravning af heste-

hoveder er en senere indvandret skik, der først er kommet her til landet samtidig med, at gårdene fik tærskeloer, hvilket H. P. Hansen endvidere antager, at de først fik under påvirkning fra friserne.²⁵⁾

Under udgravning af den for et par hundrede år siden nedlagte landsby, St. Valby på Sjælland, gjorde Axel Steensberg følgende fund:

• Det ældste stuehus på samme sted må være opført en gang i midten af middelalderen. Men forud for dette har der været et endnu ældre stuehus noget sydligere. Her fandt vi nemlig et ildsted lagt af flade kampesten dækket af en 1-1½ cm tyk hårdtbrændt lerskorpe. Midt under stenlægningen stod der *en sortbrændt lergrøde* med skærmformede ører og rund bund. Den svarer til fund fra Aggersborg, og typen var ret udbredt i vikingetiden og tidligste middelalder. Den var øjensynlig nedsat som offerkar på lignende måde, som dem man finder i hustomter fra ældre jernalder. Vil man være romantisk, kan man gætte på, at den første bonde i gård nr. 1 har villet sikre sig den jordånds velvilje, som egentlig ejede tomten. Det er da en forløber for nisseofret, for julegrøden, idet man erindrer, at navnet nisse jo hører den kristne tid til, mens den lille vætte i Sverige stadig hedder tomtegubben.²⁶⁾

Der kan næppe herske tvivl om, at der til grund for alle disse nedsættelser ligger en magisk hensigt.

Formålene synes at være forskellige, men tilsyneladende begrænser de sig dog i store træk til følgende:

- 1) Beskyttelse af huset mod ildebrand og af beboerne mod sygdom.
- 2) Beskyttelse af kvæget mod sygdom.
- 3) Beskyttelse af afgrøden mod misvækst.
- 4) Gaveoffer (til vætterne) for lykke i almindelighed.

Man bør endvidere lægge mærke til de ejendommeligheder, der forekommer hos de forskellige

fund og beretninger indbyrdes, hvad angår nedlægelsesmåden, stedet m. m.

Følgende karakteristiske forhold kan nævnes:

- 1) *Potter med bunden i vejret*: Janderup 1, Borris præstegård, Skarrild og Skovbjerg ved Herning, Haarslev på Nordvestfyn, Sildestrup på Falster, Holeby på Lolland, Feilbergs jyske ordbog, Slesvig og Holsten, Ditmarsken.
- 2) *Flere potter under samme gulv*: Janderup 1, Sønder Sig, Hyllerslev, Vognsbjerg ved Skjern, Himmerland (jernalder), kirken i Gjellerup, Slesvig og Holsten, Lehe i Ditmarsken.
- 3) *En enkelt potte*: Janderup 2, Sildestrup på Falster, Haarslev på Nordvestfyn, Bøl i Angel.
- 4) *I gruber*: Sønder Sig, Vognsbjerg ved Skjern, Himmerland (jernalder).
- 5) *Under ildstedet*: Vestjylland (under grubekedel), Himmerland (jernalder), St. Valby på Sjælland (vikingetid), Feddringen i Ditmarsken, Histon, Cambridgeshire, England, Irland.
- 6) *Fødevarer (korn) i potterne*: Nørrefelding ved Holstebro (hugorm og korn), Himmerland (jernalder), Thy (hugorm og mad).
- 7) *Potter i kirker*: Snejbjerg, Timring, Gjellerup, Sdr. Omme (på kirkegården) — alle Midtjylland — og Hørup på Als (på kirkegården).

Som det ses af de ovenfor nævnte folkløristiske beretninger fra Danmark, Ditmarsken, tildels Skåne og fra England og Irland, og af de arkæologiske fund, udviser materialet en vis enshed. Der er tale om nedgravning af lerkar (hensat i rigtig eller omvendt stilling) og hestehoveder.

Uden for dette område kendes også nedsættelser under gulvet i hus, men disse er, så vidt jeg kan se,

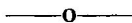
på den ene eller anden måde forskellige fra nedsættelserne inden for det ovennævnte område.

Således omtales i »Am Ur-Quell« 1892 III Band, pag. 165:

»Som byggeoffer synes her — som mange andre steder i Tyskland — i den tidlige middelalder at have været anvendt smukke kar (potter), hvori man lagde frisk slagtede høns eller mindre pattedyr. Dette fremtræder klart af sagn og et fund fra seneste tid. Resterne (ruinerne) af en ældgammel mølle, der bevisligt var ødelagt i 30'årskrigen, blev afdækket, og i grundmuren fandtes flere meget smukke kar med knogler af tamhøns og lam (en hønes halshvirvler var gennemskåret)«.

Fra Schlaupitz, Schlesien, Tyskland.

Det ses tydeligt, at dette fund i art er forskellig fra de hidtil omtalte.

Og så tilbage til hensigten med nedgravningen af potterne.

De er tilsyneladende nedsat ret sent (fra omkr. begyndelsen af 1800-tallet til omkr. midten af samme århundrede), og de fleste folkemindemeddelelser fra den tid går ud på, at nedsættelse af såvel potter som hestekranier havde en praktisk hensigt.

De beretninger, man har fra en senere tid, tyder da også yderligere på denne praktiske hensigt. H. P. Hansen nævner således i »Sprog og Kultur«:

»I Mølgaard i Bøvling var der gravet en tønne ned i loen, og i Næsholt i Snebjerg ved Herning og i en gård i Nøvling lavede man *en hulhed* ved hjælp af fire mursten, der blev stillet i en firkant og på højkant med et dække over, inden gulvet blev lagt. Endelig kan nævnes, at jeg kender et par tilfælde, hvor man nøjedes med at grave en gammel træsko ned med bunden op.«²⁵)

I disse sidst omtalte nedsættelser kan der næppe være tale om magiske forestillinger!

I den forbindelse bør man gøre opmærksom på, at næsten alt det omhandlede folkloristiske og arkæologiske stof vedrører gulve af stampet ler. »Mine« fire fund er jo fra bræddegulve, men det er nok et spørgsmål, om et sådant gulv — med det faste sandunderlag — ikke var lige så massivt, som et lergulv, og at det derfor kunne virke lige så »dødt« som dette, hvis der ikke var et hulrum under brædderne.

Det kunne altså se ud til, at nedlægning af ting under gulv i denne skiks seneste periode (tiden omkr. århundredskiftet) havde et rent praktisk formål.

At dette formål ikke tidligere har været det primære, tyder imidlertid flere af de ældre eksempler på — ikke mindst de arkæologiske — og man bør jo heller ikke helt overse den del af de mundtlige beretninger fra ret sen tid, der direkte knytter en magisk hensigt til nedlæggelserne.

Ud fra dette synspunkt kunne man fristes til at opstille den teori, at skikken først var ren magisk, men at den senere (vel op mod vor tid) blev en rent praktisk foranstaltning.

På et eller andet tidspunkt mellem disse to former for forestilling, må hensigten have været dels magisk, dels praktisk, og det er da vel også et spørgsmål, om der ikke endnu, i den periode, da »mine« jydepotter blev nedsat, var knyttet en vis portion overtro til denne skik. Jeg kunne i den forbindelse have lyst til at henlede opmærksomheden på de oplysninger, som folkeminderne giver om folks tro på de under gulvet boende vætter.

Netop fra Janderup sogn har vi en beretning, der i 1857 er optegnet af Hans Marinus Iversen fra Bandsbjerg,²⁷⁾ men meddelt af en kvinde, der er født i 1745.

I beretningen fortælles om »Ellefolk«, der bor under gulvet i stalden, og som dræber den ko, der står i båsen over dem, fordi dens urenlighed løber ned på deres bord.

Fra Olrik og Ellekilde, »Nordens Gudeverden« I, pag. 265:

»En kone i Isterød ved Hørsholm fortæller 1854, at der i hendes oldeforældres hus i Sønderjylland var vætter. Alt, hvad der blev spildt af mad og drikke, blev straks taget bort af dem. I det hus kom der nye folk, men vætterne kunne ikke lide den nye kone, for hun tænkte aldrig på at lægge noget i krogene til dem, og ingenting ville lykkes for hende. Da rådede nabokonen hende til at spørge vætterne, om hun måtte være der. De svarede: »Ja, når du vil være god imod vætterne.« Det var hun siden, og nu kom lykken.«

Og endelig en lille ting, som min naboerske her i Padborg har fortalt mig. Hun var i 1920 og -30'erne distriktssygeplejerske i Reerslev på Sjælland. Hun kom da en del hos en 90'årig kone i Sønderød (Reerslev sogn), for hvem det af og til skete, at en eller anden småting blev borte. Den gamle kone plejede da at sige, når hun nogen tid forgæves havde ledt: »Nå, der skal jo også være noget til de underjordiske«!

Man troede altså virkelig på vætter, der boede under gulvet! Og på samme måde, som man betænkte på nissen med et fad grød juleaften, ville det vel egentlig være meget rimeligt, at man, når det nye hus blev bygget, satte »lidt« ned til de underjordiske for at stå sig godt med dem!

Vi må i det hele taget lade være med at se for »nutidigt« på sagen, men i stedet forsøge at sætte os ind i de gamles forestillingsverden. Den var anderledes end vor; det magiske var en del af deres tilværelse. Meget af, hvad de foretog sig, var af-

hængig af magi, og det var en selvfølge for dem, at det skulle være sådan.

I den forbindelse og med henblik på de nedgravede hestehoveder, vil jeg ikke undlade at henlede opmærksomheden på den rolle, som hesten tilsyneladende tidligere har spillet. Tænk bare på hesten på manglebrætterne, de krydsede hestehoveder på gavlenderne (saksergårde) og hesteskoen, som sømmes på døren for at give lykke.

Jeg har her forsøgt at skildre disse fund så fyldestgørende som muligt, og samtidig har jeg efter bedste evne prøvet at fremdrage stof, der efter min mening kan tjene til sammenligning med mine fund, og som har en umiddelbar tilknytning til disse.

Der findes beretninger om nedgravning af meget andet, ting og dyr, ja selv mennesker, men da denne afhandling drejer sig om fund af lerpotter under gulv, har jeg kun medtaget stof, der omhandler dette emne, eller har nær forbindelse med det.

Spørgsmålet om, hvad den egentlige hensigt med nedsættelsen af »mine« potter var, kan imidlertid ikke siges at være løst med sikkerhed. Måtte nye fund medvirke til at skabe klarhed over dette problem.

Oplysningerne til denne afhandling har jeg hentet mange steder fra, og mange har været mig behjælpelig med at skaffe stof til mine undersøgelser. Jeg ønsker hermed at udtrykke min taknemmelighed over denne hjælp til alle, som har bistået mig.

En særlig tak til Anders Sørensen og Chr. Berg Nielsen i Janderup samt Regner Ulriksen i Hylerslev, der beredvilligt besvarede mine spørgsmål

vedrørende fundene. Endvidere tak til førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, arkivar Ellekilde, København, mag. art. Iørn Piø og fru Else M. Ransy, Dansk Folkemindesamling, museumsinspektør Amstrup, Nationalmuseet, museumdirektør Helge Søgaard, »Den gamle By«, Århus, museumsdirektør Reidar Kjellberg, Norsk Folkemuseum, Oslo, FL-assistent Brita Egardt, Folklivsarkivet, Lund, Miss Christina Hole, Oxford, snedkermester Niels Thomsen, Esbjerg, museumsinspektør Jørgen Slettebo, Sønderborg, og til bibliotekar Mågård, Padborg, der utrættelig har opfyldt mine ønsker om fremskaffelse af de forskellige publikationer.

Litteraturhenvisninger: 1) Andreas G. Jensen: »Jydepotten« 1924, pag. 148. - 2) Catharine Bülov: »Kakkelbogen« (Hernov), pag. 49. - 3) Evald Tang Kristensen: »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv« 1891-94, tillægsbind III nr. 11. - 4) S. st., hovedbind III nr. 24. - 5) »Skattegraveren«, jan.-jun. 1886, pag. 192. - 6) S. st. jul.-decbr. 1886, pag. 224. - 7) S. st., pag. 96. - 8) Jens Kamp: »Danske Folkeminder«, Odense 1877, pag. 190. - 9) »Folkeminder«, 2' hefte 1956, pag. 56 f. - 10) Sprog og Kultur«, Århus 1951, hæfte 3-4, pag. 94 ff. (H. P. Hansen: »Nedgravede hestehoveder«). - 11) »Am Ur-Quell« V, pag. 157 f. - 12) Sean O' Suilleabhain »Foundation Sacrifices«, The Journal of Royal Society og Antiquaries of Ireland, vol. LXXV, part I, 1945. - 13) Albert Sandklef: Singing flails« i FF communications no 136, Helsingfors 1949. - 14) Brita Egardt: »Problem kring hästskallar« i »RIG«, årg. 33, 1950, hæfte 1. - 15) Evald Tang Kristensen: »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv«, hovedbind I, nr. 307. - 16) S. st., hovedbind III, nr. 39. - 17) Jens Kamp: »Danske Folkeminder«, pag. 193. - 18) H. P. Hansen: »Kloge folk«, 1961, bind II, pag. 23 f. - 19) S. st., pag. 26. - 20) »Sprog og Kultur«, Århus 1951, hæfte 1-2, pag. 1 ff. (H. P. Hansen: »Pri-

mitiv folkemedicin« II). - 21) »Den gamle By«s årbog 1955, pag. 76. (Helge Søgård: »Et gravfund fra Sdr. Omme«). - 22) Sønderjysk Maanedsskrift, marts 1944, pag. 37 f. (J. Raben: »Et Afværgeoffer«). - 23) »Am Ur-Quell« IV, 1893, pag. 195. - 24) Gudmund Hatt: »Jernalders Boplads i Himmerland«. I Aarbøber for nord. Oldkyndighed og historie, 1938. - 25) »Sprog og Kultur« 1951, hæfte 3-4, pag. 94 ff. (H. P. Hansen: »Nedgravede hestehoveder«). - 26) Axel Steensberg: »Store Valby, en sjællandsk landsby, der blev genfundet«. I »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1953. - 27) Hans Ellekilde: »Folkesagn fra Janderup sogn 1857«. I »Fra Ribe Amt« 1957.
